

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.1.435

UDK 811.512.161.09:141.72
141.72:811.512.161.09

Primljeno: 23. 01. 2024.

Pregledni rad
Review paper

Ksenija Aykut

KULTUROLOŠKO-FEMINISTIČKE TENDENCIJE U TURSKOM DRUŠTVU NA PRIMERU STVARALAŠTVA FILIZ BINGÖLÇE

U turskom društvu feminizam u formi tema ženske emancipacije i ženskih prava počeo se intenzivnije razvijati u književnom i umetničkom stvaralaštvu u drugoj polovini 20. veka i traje u različitom obimu sve do danas. Pored književnih dela, socioloških studija i različitih oblika umetničkog stvaralaštva kojima se iskazuje feministički sadržaj, jedinstven primer specifičnog ženskog izraza pojavio se u formi specijalizovanog rečnika ženskog žargona. Predmet ovog rada su leksikografska i književna analiza dela i društveni doprinos autorke Filiz Bingölçe (Filiz Bingölçe) koja je značajan deo svog stvaralaštva posvetila ukazivanju na položaj turske žene u društvu sa tradicionalnim odlikama, koje joj nameće obrazac ponašanja smerne i poslušne žene i majke, što predstavlja izazov za nove generacije devojaka i žena koje stasavaju u vreme ubrzanog naučnog i tehnološkog razvoja i napretka u svim oblastima pri pokušaju da nađu svoje mesto kao poštovane i cenjene jedinke u društvu. Metodom analize izabranog korpusa značajnog stvaralaštva autorke, koji čini *Rečnik ženskog žargona* i *Tužbalice ubijenih žena*, cilj nam je da, sa aspekta leksikografskog i književnog rada, naučnoj javnosti predstavimo njen način feminističke borbe i doprinos razumevanju intimnog i skrivenog ženskog bića u tradicionalno muškoj sredini. Iz rada proizlazi zaključak da se turske žene i u savremenom dobu stege tradicije ne mogu lako osloboditi te da se bitka za ravnopravnu egzistenciju nastavlja kako na širem društvenom planu tako i u individualnom kontekstu žene kao jedinke.

Ključne reči: feminizam u Turskoj; tursko feminističko stvaralaštvo; ženski rečnik; tužbalice; kulturološki elementi u turskom jeziku i društvu

1. FEMINISTIČKE TENDENCIJE U TURSKOJ

Začeci turskih feminističkih pokreta počinju da se javljaju u kasnom periodu Osmanlijskog carstva, u doba Tanzimata, krajem 19. veka. Ove borbe za ženska prava nazivaju se „osmanski feminizam“ i od skorijeg vremena se javljaju u okviru feminističkog političkog diskursa (Çakır 2007: 61). Njihovi zahtevi su bili da žene budu tretirane kao ljudska bića i da imaju pravo na učenje i profesionalnu karijeru (Merçil, Senemoğlu 2014: 17). Uspostavom republike i razvojem ženske književnosti došlo je do značajnih promena koje i danas imaju svoj istorijski značaj, posebno kad se ima u vidu da se emancipacija nije uspjela ostvariti u mnogim segmentima društva, različitim regionima i specifičnim kulturnim zajednicama.

Osnivanjem Republike Turske 1923. godine Mustafa Kemal Atatürk je sproveo korenite reforme koje su, između ostalog, imale za cilj i poboljšanje položaja žene u turskom društvu. Atatürk je ubrzao usvajanje Građanskog zakona 1926. godine, koji zabranjuje poligamiju i ženama daje jednaka prava po pitanju razvoda i starateljstva nad decom. U ovom periodu nastaju i prva ženska udruženja poput „Unije turskih žena“ (Türk Kadınlar Birliği) koja je imala za cilj da se bori za pravo učešća žena u političkom životu i da budu birane na izborima (Merçil, Senemoğlu 2014: 15). Godine 1934. žene su stekle pravo glasa, pre nego u mnogim evropskim zemljama. Međutim, može se reći da su žene, dobivši ovo pravo, platile visoku cenu koja je odredila njihovu sudbinu za naredne gotovo četiri decenije. Napredak koji je ostvaren nije doveo do njihove značajnije zastupljenosti u političkom i društvenom životu, naprotiv rezultirao je višedecenijskom stagnacijom u rešavanju ženskog pitanja.

Iako su ženama mnoga prava priznata na papiru, u stvarnosti nisu postojali mehanizmi koji bi omogućili njihovo korišćenje, pa su od tih prava imale koristi uglavnom žene iz viših društvenih slojeva iz većih gradova, kao i one bliske vladajućim krugovima. Uprkos garancijama koje je davao ustav, žene su i dalje imale podređen položaj u porodici i društvu. Može se konstatovati da je pravo buđenje ženskog pokreta započelo nakon vojnog udara 1980. godine, koji je izazvao depolitizaciju društva i doveo do suspenzije demokratije. U ovako teškim okolnostima razvija se turski ženski pokret, kao prvi demokratski opozicioni pokret toga doba. Tumači se da su turski državni zvaničnici potcenili ili pogrešno razumeli politički stav novih feministkinja, smatrajući da se one bore za nešto što su osnivači Republike već uredili kada su usvojili Građanski zakon i priznali prava ženama (Gündüz 2004: 17). Međutim, ove nove feministkinje su kritikovale nepromenjene forme patrijarhata, koje su vladale u porodici i svakodnevnom životu i insistirale su na tome da se žene moraju zaštititi od zlostavljanja i nasilja.

Kako bi ostvarile svoje ciljeve sprovele su niz akcija tokom 80-ih i 90-ih godina prošlog veka. Organizovale su prve feminističke simpozijume i kongrese, feminističke grupe, prvi centar i sklonište za pomoć žrtvama nasilja pod nazivom *Ljubičasti krov* (Mor Çati), prvi *Centar za ženske studije na Univerzitetu u Istanbulu* (Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi), što je praćeno osnivanjem još 14 takvih centara na univerzitetima širom Turske, kao i *Fondaciju ženskog bibliotečko-informativnog centra* (Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı) sa velikom zbirkom ženskih publikacija od perioda Osmanlijskog carstva pa do savremenog doba. Takođe, tokom 80-ih godina je počela da se objavljuje strana i domaća feministička književnost, kao i veliki broj feminističkih publikacija koje su zahvaljujući svom visokom tiražu uspevale da obaveštavaju žensku populaciju o planovima i aktivnostima feminističkih grupa.

Pokret je bio dosta uspešan jer je ostvari ciljeve kao što su ukidanje članova i odredaba građanskog i krivičnog prava koji su i dalje bili diskriminatorni prema ženama. Građansko pravo je konačno u potpunosti reformisano 2001. godine, čime žene dobijaju značajno veća prava. Još jedna reforma Krivičnog zakonika 2004. godine doprinela je ukidanju preostalih diskriminatornih članova zakonskog teksta. Pojavljuje se i ženska književnost, što je veoma značajno u zemlji u kojoj su tradicionalne rodne uloge bile vekovima utvrđene, a žene teško postajale vidljive kako na društvenom i političkom tako i na književnom planu. Ipak, dok su mnoga prava garantovana na papiru, u praksi se nedosledno i nedovoljno sprovode, pa su tako pitanja ženskih prava i zaštite žena od nasilja u Turskoj i dalje aktuelna tema, zbog koje se oseća snažna potreba da se ženski glas čuje. Tursko društvo je i dalje u većini tradicionalno, na žene se gleda kao na simbole časti i odanosti porodici, one još uvek nisu stekle sva prava ili nisu dovoljno iskoristile postojeća.

U takvom društvenom okruženju svoj rad započinje spisateljica, novinarka, publicistkinja, leksikografkinja i režiserka dokumentarnih filmova Filiz Bingölçe (Filiz Bingölçe).

2. FILIZ BINGOLÇE – ŽIVOT, STVARALAŠTVO I FEMINISTIČKI DISKURS

Filiz Bingölçe je rođena 1965. godine u Erzurumu, u istočnoj Anadoliji. Diplomirala je 1987. na Univerzitetu u Ankari na Smeru za radio i televiziju Visoke škole za medije. U periodu od 1989. do 2005. radila je u različitim medijskim kućama kao

dopisnik, izveštač, urednik i organizator programa. Između ostalog, pisala je za najpoznatije dnevne listove *Hurijet* (Hürriyet), *Milijet* (Milliyet) i *Aktuel* (Aktüel). Kasnije je osnovala svoju izdavačku kuću *Alt Ust* (Alt Üst Yayinevi), a radila je i kao režiser, uglavnom dokumentarnih filmova čija je glavna tematika bila žena. Posebno se istakla kao leksikograf. Teme kojima se najviše bavila bile su upotreba jezika od strane posebnih grupa, odnos između jezika i pola, jezika i nasilja nad ženama, zatim analiza ženskog govora, ulični jezik, ali i humor u njemu. Ova veoma plodna autorka i svestrana ličnost napustila nas je rano. Nakon dugogodišnje bolesti preminula je u Ankari 2016. godine u 50. godini života.

Objavila je više specijalizovanih rečnika: *Rečnik ženskog žargona* (Kadın Argosu Sözlüğü) (2001), *Rečnik fudbalskog žargona* (Futbol Argosu Sözlüğü) (2005), *Rečnik vojničkog žargona* (Asker Argosu Sözlüğü) (2005), *Rečnik ženskog žargona 2* (Kadın Argosu Sözlüğü 2) (2005) i *Rečnik osmanlijskog žargona* (Osmanlı Argosu Sözlüğü) (2011). Značajno delo koja je napisala o radničkim pravima žena i ženskom pitanju uopšte, nosi naslov *Super žena super teško. Ekonomsko nasilje prema ženama u Turskoj* (Süper Kadın Süper Zor. Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet) (2010). Autor je dokumentarnih filmova: *Ženske posleničke pesme* (Kadın İş Türküleri) (2010) i *Gongok tužbalice/ Naspram Sredozemnog mora* (Gongok/ Akdeniz’e Karşı) (2013).

Tokom snimanja filma *Kadın İş Türküleri* prikupila je materijal za knjigu *Nije naricanje već protest. Tužbalice ubijenih žena* (Yas Değil İsyân: Öldürülmüş Kadın Ağzı Ağıtlar) (2011). Naime, žene koje su govorile posleničke pesme, spontano su izražavale tugu zbog devojaka i žena žrtava običajnog prava u zločinima počinjenim od strane članova porodice i bližeg okruženja. Ovo je svojevrsna pobuna protiv nasilja nad ženama u Anadoliji, koje, nažalost, i danas postoji.

1.1. REČNIK ŽENSKOG ŽARGONA

Rečnik ženskog žargona predstavlja delo ove spisateljice, koje je nesumnjivo izazvalo najviše reakcija u turskom društvu. Ovaj rečnik se smatra prvim pravim usko specijalizovanim i obimnijim rečnikom koji objedinjuje žargonizme, idiome, kao i vulgarizme koje koriste isključivo žene kao socijalna grupa. Od velikog broja primera koje je autorka navela na turskom jeziku izabrali smo određen broj kao ilustraciju njenog rada. Ističemo da su svi prevodi naziva dela, korišćenih primera, citata i komentara, kao i stihova narodne poezije, naši.

Rečnik ženskog žargona objavljen je 2001/2. godine i izazvao je veliku pometnju u javnosti. Naime, protiv spisateljice i njenog izdavača pokrenut je zbog eksplicitnosti dela sudski postupak od strane *Komisije za zaštitu od neprimerenog sadržaja* (Muzir Kurulu), u čijem se izveštaju kaže: „... da su pojmovi turska žena i njena čast nespojivi sa žargonom“ (2003a). Tuženi su prvobitno proglašeni krivima. Ipak, 2003. godine doneta je oslobađajuća presuda.

Kada govorimo o motivu nastanka ovakvog rečnika treba reći da su žene u turskom društvu uvek nosile attribute smernih i moralnih, pa je očekivano da su razvile poseban vokabular pomoću kojeg bi komunicirale, a da pritom njihove poruke ostanu skrivene od ostatka sveta ukoliko one to žele. Posebno, upotreba vulgarizama predstavlja tabu temu jer se takav govor prvenstveno vezuje za mušku populaciju ili za žene koje ne žive u skladu sa društveno prihvatljivim načelima. U turskom društvu je bilo nezamislivo da žena psuje, koristi ružne reči i vulgarno se izražava.

Ovaj rečnik pored svoje lingvističke funkcije zalazi i u sferu sociologije. Izabrane reči i izrazi, kako smo istakli, uskomešali su javnost, pokazavši koliko je žargon još uvek predmet različitih kontroverzi. Izdavanje ovog rečnika potvrdilo je koliko je teško rušiti tabue u društvu sa jakom patrijarhalnom tradicijom, kakvo je tursko. S druge strane, mnogi pisci i žurnalisti su svojim člancima o ovom leksikografskom radu podržali autorku, posvedočivši na taj način svima znanu činjenicu da svi pripadnici društva svakodnevno koriste žargonski jezik. Poznati kolumnista Murat Çelikan (Murat Çelikkan) (2002) istakao je da među razlozima za progon autorke leži činjenica da je rečnik pisan u oblasti „kojom vladaju muškarci“, i da je upravo to razlog zbog kojeg je pretrpeo snažnu osudu sa obrazloženjem da se navodno radi o „izdanju koje je usmereno na zloupotrebu i izazivanje seksualne želje i koji povređuje moral društva“.

Kako se član turskog krivičnog zakona na koji su se pozvali članovi *Komisije za zaštitu od neprimerenog sadržaja* generalno koristi za definiciju pornografskih publikacija, sud nije imao osnova za zahtev da se knjiga povuče iz prodaje, ali je naložio visoku novčanu kaznu. Autorka i izdavač nisu prihvatili odluku suda, pa je započet sudski proces koji je trajao godinu dana. Nakon okončanog procesa autorka je oslobođena optužbi. Izdavač rečnika Semih Sokmen (Semih Sökmen) u svojoj izjavi (2003b) na sudu naveo je da se: „... veliki broj reči iz ovog rečnika u različitim formama pojavljuje u delima najjemenitnijih leksikografa turskog jezika, kao što su: najstariji rečnik turskog jezika Mahmuta Kaşgarlija,¹ rečnik žargona Hulkija Aktunča (Hulki Aktunç) (1998) i etimološki rečnik Andreasa Ticea (Andreas Tietze) (2016-

1 Mahmud Kaşgarlı, *Divan-ü Lugât-it –Türk*, autor najstarijeg rečnika turskog jezika iz 11. veka

2019), te da nije jasno kojim se kriterijumima Komisija vodila tvrdeći da se radi o nepoželjnim rečima“.

Rečnik ženskog žargona predstavlja leksikografsko delo srednjeg obima. Sadrži preko 180 stranica na kojima se nalaze žargonske reči koje je autorka prikupila kako iz priznatih rečnika žargona tako i iz svoje okoline intervjuišući preko 2500 žena koje su na taj način učestvovala u pripremi materijala za nastanak ovog specijalizovanog rečnika. Autorka je tako pokazala da gotovo svi govornici svakodnevno upotrebljavaju žargonske reči i izraze.

Za ovaj rečnik predgovor je napisao autor najpoznatijeg turskog rečnika žargona Hulki Aktunç, koji naglašava: „Pisati rečnik samostalno, tačnije stvarati rečnik, jeste jedna vrsta slatke ludosti. A tako nastala jezička goropad donosi značajne koristi pre svega onima koji govore i pišu tim jezikom, a onda i svim ostalim jezicima” (2001: 4). Filiz Bingölçe je ovim rečnikom turskoj javnosti prikazala skriveni svet žena, što predstavlja produkt njenog feminističkog istraživanja problematike ženskog pitanja.

Rečnik je štampan u tiražu od 3500 primeraka, što je u Turskoj uobičajen tiraž predviđen za rečnike (2003b). Nakon kratkog prikaza dela u uvodu autorka prezentira rečnik u kojem su leme koje stoje u svom osnovnom obliku poredane abecednim redom i nalaze se sa leve, dok su tumačenja sa desne strane rečnika. Pored svake leme stoji odgovarajuće tumačenje.

Neki od primera koje autorka navodi, a sakupila ih je iz svog okruženja su:

Abış „naivan muškarac, papučar“ (Bingölçe 2001: 7);

Dantelaci „ljubitelj žena koji je intelektualac ili se trudi da izgleda kao intelektualac“ (Ibidem: 45);

Şentakar „muškarac kojem je na umu jedino seksualni odnos sa ženom. Koristi se da izrazi kako su svi muškarci isti“ (Ibidem: 154);

Kışlık yorgan „zimski jorgan - debela žena“ (Ibidem: 100);

Nane çöpü „peteljka nane - nepotrebna, neupotrebljiva stvar ili osoba“ (Ibidem: 120);

Rölantide kalmak - Amcam baktım hep rölantide kalıyor, birinci vitese bile takamıyor. „biti u leri, şlaffovati - Vidim čiča sve u leri, ne može ni u prvu da ubaci. - podrugljiv izraz za one koji ne mogu dovršiti seksualni čin“ (Ibidem: 137).

Na osnovu navedenih primera vidi se da je autorka pružila detaljna deskriptivna objašnjenja žargonizama u formi različitih vrsta reči, frazeoloških glagola, izraza, fraza i čitavih rečenica, koji su u rečniku napisani velikim slovima radi lakše preglednosti i separacije od pojašnjenja i drugih komentara. Autorka je znalački izabrala izraze koje koriste isključivo žene u međusobnoj komunikaciji, s tim što

većinu tih reči čine one koje se ne koriste u svakodnevnom govoru, odnosno one koje su skrivene. U odeljku koji pruža informacije o markiranoj lemi u najvećem broju slučajeva daje se deskriptivno objašnjenje kako bi se što preciznije definisala leksema. Pored toga, autorka u tumačenju pruža odgovarajuće sinonime iz književnog jezika, kao i argotne sinonime za određeni žargonizam. Na primer:

Ev haşeresi - çocuk „kućna buba - dete“ (Bingölçe 2001: 58);

Ev zararlısı - misafir „kućna štetočina - gost“ (Ibidem: 59);

Hamal - çök iş yapan, işkolik „nosač - koji mnogo radi, radoholičar“ (Ibidem: 65).

Kao odrednice često se pojavljuju različite fraze i izrazi koji su karakteristični za užu grupu korisnika, i to u svom sekundarnom značenju. Na primer:

Beton dökmek „zabetonirati - apstinirati duže vreme“ (Bingölçe 2001: 27);

Portatif mucize „pokretno čudo - vibrator“ (Ibidem: 135);

Nadasa bırakmak „zaparložiti - ostaviti da čeka, ne otići na zakazani sastanak“ (Ibidem: 120);

Perhizi bozmak „prekinuti post - ostvariti seksualni kontakt nakon dužeg vremena“ (Ibidem: 133);

Lafın kubbesini yıkmak „rasturiti kupolu reči - pričati veoma sugestivno“ (Ibidem: 110);

Karpuz yutmak „progutati lubenicu - ostati u drugom stanju“ (Ibidem: 92);

Minibüse binmek „popeti se u minibus - ući u menopauzu“ (Ibidem: 118).

Ono što privlači pažnju u ovom rečniku u odnosu na ostale jeste činjenica da se na mestu odrednice može sresti čitava rečenica koja je najčešće u formi izreke ili poslovice:

Bey bana pırt dedi „Gospodin mi je rekao odlepršaj. - šaljivo objasniti da (je) neki važan i uticajan čovek ne želi“ (Bingölçe 2001: 27);

Delikli boncuk yerde kalmaz „Probušena đinđuva neće ostati na zemlji. - žena sa seksualnim iskustvom će uvek biti tražena“ (Ibidem: 46);

Ankara'da oturup İstanbul'un bokunu karıştırmak „Živeti u Ankari, a petljati se u balege Istanbula. - izražava situaciju kada se potpuno irelevantne osobe bave nepotrebnim i udaljenim temama“ (Ibidem: 17).

Ovo delo, osim po svom semantičkom bogatstvu i do tada nezavedenim žargonskim leksemama, značajno je jer pisano je po leksikografskim normama koje se mnogo ne razlikuju od ostalih rečnika žargona. Tehnički gledano, ipak se može primetiti da je autorka više obratila pažnju na semantički aspekt nego na usko tehničke i lingvističke norme. Tako se u rečniku može izdvojiti veliki broj karakterističnih

primera žargonizama među kojima izdvajamo one koje je autorka zadržala u primarnom značenju, u formi u kojoj se koriste u svakodnevnoj komunikaciji:

Bozuk plak „pokvarena ploča - nešto što se ponavlja iznova i dosađuje“ (Bingölçe 2001: 32).

Kokoş „neukusno odevena žena“ (Bingölçe 2001: 103).

Neki od njih su sačuvani kao kompletni iskazi u formi rečenice, odnosno izreke ili poslovice:

Sen şimdi benden çocuk da istersin „Sad ćeš ti od mene tražiti još i dete da ti rodim - koristi se da opiše ponašanje muškaraca čijim željama nema kraja“ (Bingölçe 2001: 142);

Seni doğuracağıma iki taş doğursaydım da inşaata temel olurdu „Kamo sreće da sam umesto tebe rodila dva kamena, bar bi bila temelj za kuću. - kaže se za nezahvalnu decu“ (Ibidem: 142).

Navedeni primeri se često koriste u kolokvijalnom i narodnom govoru, ali ih je autorka uvrstila u vokabular imajući u vidu da su karakteristični za govor žena.

Ukoliko se značenja pojedinih žargonskih leksema uporede sa značenjima iz drugih rečnika, mogu se videti određene razlike, što potvrđuje poznatu homonimiju (vidi Aykut 2011: 190) u turskom, posebno razvijenu u žargonskom jeziku. Tako u *Rečniku ženskog žargona* reč *çaça* znači „devojka koja prati modu, fenserka“ (Bingölçe 2001: 38), dok se u drugim rečnicima za istu reč beleže značenja: „majstor, tata mata; iskusan mornar, morski vuk; stara prostitutka, vlasnica bordela, madam“. Slična je situacija i sa žargonizmom *ful casus* koji u *Velikom rečniku žargona* nosi značenje „onaj koji ništa ne zna“, dok u *Rečniku ženskog žargona* ova reč proširuje svoje značenje u: „komšinica koja hoće sve da zna i neznalica koja se pravi da sve zna“ (Ibidem: 63).

U rečniku posebno mesto zauzimaju opštepoznate fraze i izrazi iz turskog jezika, koje autorka daje u njihovom sekundarnom značenju vezanom za ženski vokabular, što su značenja koja se, u manjoj ili većoj meri, razlikuju od svog primarnog značenja. Na primer:

Balta girmemiş orman „šuma u koju sekira nije ušla - neko veoma dlakav“ (Bingölçe 2001: 24);

Balon uçurmak „puštati balon - lagati, pričati bajke“ (Ibidem: 24);

Belgrad Ormanı „Beogradska šuma - neobrijane dlake iako je došlo vreme za depilaciju“ (Ibidem: 26).

İş kazası „nezgoda na radu - neočekivano ostati u drugom stanju“ (Ibidem: 76);

İşgal bedeli „naknada za korišćenje - iznos koji se plaća prostitutkama“ (Ibidem: 76);

Kumbara „kasica - mesto za sakrivanje para, u grudnjak ili u grudi“ (Ibidem: 107);

Lanet halkası „ukleta alka - venčani prsten, burma“ (Ibidem: 111);
Sessiz film „nemi film - platonska, neuzvraćena ljubav“ (Ibidem: 143).

Žargonske rečenice ili modifikovane poslovice takođe se ubrajaju u ovu kategoriju:

Yoğurdu bol olunca neresine süreceğini bilememek. „Ne znati kuda (sve) namazati kiselo mleko kad ga (se) ima previše. - koristi se da opiše osobu koja nerazumno troši i rasipa novac“ (Bingölçe 2001: 175);

Pamuk Presesti Kul Kedisi oldu. „Bila je Snežana sa sedam patuljaka, a sad je Pepeljuga. - šalji izraz za devojkicu koja se udala“ (Ibidem: 130);

Kırk orospu biraraya gelse böyle çocuk doğuramamak. „Da dođe četrdeset rospija, ne bi rodile ovakvo dete. – izraz koji označava čudne i nesvakidašnje tipove ljudi“ (Ibidem: 99);

Makina bozuldu elde yıka. „Mašina se pokvarila, peri na ruke. – podrugljiv način izražavanja upućen muškarcima koji prisiljavaju žene na seksualni odnos“ (Ibidem: 113);

Puştun sonu dede olur; orospunun sonu ebe olur „Na kraju od ‘muškarčine’ postane deda, a od rospije babica. – koristi se da na podrugljiv način označi požudne muškarce koji uznemiravaju mlade devojkice“ (Ibidem: 135).

Takođe, autorka koristi i imena poznatih ličnosti, karakterističnih likova, nazive različitih umetničkih ostvarenja, pa čak i toponime kao žargonizme:

Leydi Di „Lejdi Dajana - lepa, ali nesrećna žena. Žena preterano posvećena otmenosti i prefinjenosti“ (Bingölçe 2001: 111);

Parçala Behçet - Ahmet birden karşında parçala behçetleşince e tabii ben de korktum yani. „Rasturi Behçete!² - Kad je Ahmet prema meni odjedanput počeo da se ponaša kao rasturač Behçet, e tada sam se prepala, naravno.“ (Ibidem: 132).

Hanso „Hans – Švaba, muškarac iz Nemačke - uglavnom se koristi za površne muškarce, strance“ (Ibidem: 65).

Adisababa „Adis Abeba - muškarac sa neurednom dugom kosom i bradom“ (Ibidem: 9).

İvan divandelen „Ivan koji dere divan – „zagoreo muškarac“ u seksu. Rus“ (Ibidem: 77).

Sezen Aksu³ Tatilde „Sezen Aksu je na bolovanju - Koristi se za odbijanje odnosa tokom ciklusa“ (Ibidem: 143).

2 Popularni avanturističko-erotski film iz 1972. nastao u periodu hiperprodukcije turskog filma, koja je pod nazivom Yeşilçam (Yeşilçam) trajala tokom 50-ih, 60-ih i 70-ih godina 20. veka.

3 Sezen Aksu (1954 -) je jedna od najpopularnijih pevačica turske pop muzike, kantautor i producent. Saraduje sa kolegama iz balkanskih zemalja, a projekat koji se ostvarila sa Goranom Bregovićem povećao je njenu međunarodnu popularnost.

Uprkos manjim nedostacima u odnosu na druga leksikografska dela koja se bave žargonskom tematikom, ovaj rečnik zauzima značajno mesto u jezičkoj sferi turskog jezika, ali i u sociološkom domenu kao prikaz psihološko-jezičke strukture jedne društvene grupe. Autorka je rušeći tabue koji se vezuju za govor žena otkrila javnosti skriven i specifičan vokabular, zavela ga kao rečnik i objasnila njegovo značenje. Na taj način, ovo leksikografsko delo zaslužuje punu pažnju istraživača turkološke, sociološke i psihološke struke. Lingvistička istraživanja pokazuju da se jezik menja, a žargonski jezik još bržim tempom kao svojstvo skoro svake generacije ponaosob. Kako zapaža D. Andrić (2005: 6), „раније су жаргонски изрази или остарели са генерацијом која их је лансирала или су бивали остављени млађој, док је претходна, старећи прала руке од њих; данас млади не чекају да се реч излиже, да се сасуши...“. Stoga, eventualne primedbe, koje bi se mogle izreći na račun izbora reči koje je autorka izdvojila kao govor određene grupe u smislu da se ograničila na određeni period i nešto užu ciljnu grupu, mogu se razmatrati u svetlu činjenice da osnovni postulat ovakvog rečnika mora biti tajnost, što autorki ne daje previše mogućnosti da obradi govore geografski i staleški udaljenih socijalnih grupa. Značaj ovog rečnika je nesumnjiv jer predstavlja delo koje zajedno sa srazmerno ograničenim brojem knjiga turskih spisateljica feministkinja načinje žensko pitanje koje je do danas aktuelno u Turskoj.

2.2. TUŽBALICE UBIJENIH ŽENA

Prikupljajući građu za posleničke narodne pesme koje su govorile žene iz anadoljskih sela i kasaba, Filiz Bingölçe je zabeležila tužbalice koje je nazvala *Tužbalice ubijenih žena*. Ova tematika se tokom njenog terenskog rada sama nametnula jer odslikava veliku tugu, patnju i teskobu turskih žena, koje su svoju pobunu mogle da izraze samo u pesmama. Naime, u nekim delovima Anadolije se, na veliku žalost, još uvek događaju zločini počinjeni na osnovu običajnog prava koje se primenjuje uprkos zvaničnim državnim zakonima. Ovakva praksa se naziva *töre cinayeti* (ubistvo iz časti) i *Rečnik Turskog lingvističkog društva* je definiše na sledeći način: „U nekim sredinama ubistvo devojke ili žene s obrazloženjem da ne poštuje tradicionalne norme, počinjeno od strane člana porodice na osnovu odluke koju porodica donosi“ (TDK 2011: 2378). Tako se u Anadoliji u vremenu koje prolazi stvara posebna vrsta tužbalice čije su teme ubistva i patnje žena, koje je autorka sakupila u knjizi *Nije naricanje već protest. Tužbalice ubijenih žena*. Govoreći o ovoj knjizi, Turna Ezgi (2021) navodi da se ove tužbalice, za razliku od uobičajenih, ne izgovaraju od strane

preživelih koji ih ispraćaju na poslednji počinak, već su izgovorene od strane žena osuđenih na smrt i patnju, koje izražavaju svoje misli i tugu, i tako prenose svoj glas i poruku. One se govore u prvom licu i izražavaju otpor i pobunu.

Priče o nesrećnim sudbinama žena prikupljene su u različitim delovima Anadolije u formi narodnih pesama – turkija (türkü), a svima im je zajedničko da su žrtve iz bilo kojeg razloga (kleveta, otkup za nevestu, čast, običaji i slično) osuđene od strane okoline. Prenose se usmenom tradicijom.

Filiz Bingölçe koja je, što na terenu što u literaturi sakupila 38 ovakvih tužbalica, kao i više narodnih pesama, izraza i izreka čiji sadržaj se odnosi na nepravedan položaj žena, u predgovoru knjige kaže: „Tužbalice u ovoj knjizi, bez sumnje, govore o Turskoj iz prošlog perioda. Podsećaju nas na zločine koji su izvršeni pre više desetina ili stotina godina. Međutim, ono što je najtužnije jeste činjenica da su zločini nad ženama danas dostigli još pogubniji nivo“ (2021).

Među tužbalicama koje se i danas pevaju i izvode u narodu, pažnju privlači turkija pod nazivom *Moje bele ruke su obojili kanom* (Ağ elime mor kınalar yakdılar), čija prva strofa glasi:

*Moje bele ruke obojiše kanom,
Tužna mi je sudbina, poslaše me tuđinu.
Udaše me sa dvanaest godina
A ja plačem, plačem, pa brišem suze... (2004)*

Turkija-tužbalica *Pisareva avlija* (Kâtibin Avlusu) pripoveda o tragičnoj sudbini udate žene, majke troje dece, koja postaje žrtva svog muža zbog nesloge u braku. Priča koja prati stihove govori o tome kako muž, koji je u ovom slučaju iz višeg staleža jer radi u državnoj službi kao pisar, jednoga dana oštri nož i na pitanje svoje žene zašto to čini, odgovara da je to za nju. Žena u panici odlazi kod majke, ali je ona ipak šalje nazad muževljevoj kući. Njegovi roditelji podržavaju sina u nameri, pa svekar odlazi na molitvu, a svekrva kod komšinice. Muž tada nožem koji je naoštrio ubija svoju suprugu zadavši joj više udaraca po telu. Uvodni deo govori o zločinu na sledeći način:

*Pisareva avlija uska i široka,
Odoh ja na molitvu, ubijte je, reče.
Tri zveri usmrtiše nevestu.*

*Ne ubij zlotvore, ne ubij, kajaćeš se
I tebe će pogubiti... (2004)*

Ova turkija sadrži više socioloških aspekata relevantnih za položaj turske žene. Činjenica da se radi o mužu koji ima odgovoran posao, ukazuje da se porodično nasilje još u vreme kada su stvarane narodne pesme, događalo i u viđenijim porodicama. Veliki značaj običaja i pritisak okoline ogleda se u činjenici da majka žrtve ne poveruje ćerkinim rečima da joj se sprema strašna kazna, a čak i da poveruje neće je prihvatiti jer joj kao žena ne može pružiti zaštitu u strogom tradicionalnom okruženju. Razlog zločina je još porazniji ako se ima u vidu da muž ubija suprugu na nagovor majke, koja kao svekrva svojim spletkama može uticati na brak i život svog sina i snahe. Takođe i svekar učestvuje u zaveri i čini da „tri zveri usmrte nevestu/snahu“. U nastavku pesme postoji nada u delimično zadovoljenje pravde i osećaj kajanja, budući da muž zazire od susreta sa svojim pretpostavljenim višim činovnikom, kao i da kroz stihove priznaje da je zločin počinio na nagovor majke i oca. Stih „i tebe će pogubiti“ govori o svesti da postoji kazna za najteži zločin.

Zeleni sanduk moje Ajše (Ayşe'min Yeşil Sandığı) priča nam o životu mlade neveste Ajše čiji muž odmah po venčanju odlazi u vojsku, a ona ostaje u kući sa svekrom i svekrvom. Svekrva je stalno kinji i podstiče muža, koji veoma voli snahu, da čini isto. Jednog dana svekar pod ženinim uticajem u trenutku napetosti ošamari snahu. Ajše, ne mogavši da podnese nepravdu, presudi sebi bacivši se u reku Kizilirmak. Svekar, očajan zbog toga, napušta dom, odlazi u planinu Urgup, gubi razum i na kraju strada kao žrtva ubistva.

Prvu strofu pesme govori muž:

*Zeleni devojački sanduk moje Ajše
Tek ga je otvorila
Iz pameti mi se ne briše
Kako li se prepustila bujici*

Drugu strofu govori svekar:

*Draga Ajše moja modra ljubičice,
Planine su maglovite moja Ajše
Sišao sam u pustinju Urgupa
Ali vratiću se moja Ajše. (2004)*

Kao što se vidi iz stihova, sudbina devojaka i žena vezana je za stroge porodične odnose i okove koje nameću običaji ne dopuštajući da one same odlučuju o svom životu.

3. ORGANIZACIJE U BORBI ZA PRAVA ŽENA

Progovarajući o sudbinama devojaka koje silom udaju putem ugovorenih brakova, o devojčicama prisiljenim na brak i o nasilju kojem su žene izložene, autorka pruža hrabar doprinos savremenim ženskim pokretima u Turskoj, koji od svoje borbe ne odustaju uprkos značajnom porastu nasilja i nakon perioda u kojem je Filiz Bingölçe stvarala.

Kao rezultat borbe organizacija za prava žena i podizanja svesti društva i države o nasilju nad ženama, u cilju informisanosti i podsećanja na ovu problematiku nastalo je nekoliko veb-stranica koje se bave feminističkim pitanjima. Jedna od takvih stranica je *Anıt Sayaç* (Digitalni spomenik ženama žrtvama nasilja) koja je uređena tako da podseća na spomenik sa ispisanim imenima ubijenih žena, žrtava nasilja u porodici, zajedno sa brojčanikom koji prikazuje broj žrtava za svaku godinu i koji se svakodnevno ažurira. Ukoliko se obeleži ime, prikazuju se informacije o žrtvi: njeno ime i prezime, starost, način na koji je stradala, kao i podaci o statusu ubice. Pored toga, dostupan je i onlajn novinski članak koji je izvestio o ubistvu. Digitalni spomenik je osmišljen kao koncept za podizanje društvene svesti po ovom kritičnom pitanju, i kao prikaz poražavajuće statistike o tome da nasilje ne jenjava, već se povećava iz godine u godinu. Prateći ovu stranicu i navedene podatke na brojčaniku nada se sve više gubi. Prema podacima koje prikazuje veb-stranica *Digitalni spomenik ženama žrtvama nasilja*, kao i *Platforma za zaustavljanje nasilja nad ženama* (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu) u 2019. godini u Turskoj je ubijeno 418 žena, a u 2020. godini najmanje 300 imajući u vidu da se dogodio još 171 slučaj nerazjašnjenih ubistava. Poređenja radi, u vreme kada je Filiz Bingölçe pisala knjigu, 2011. godine, broj žrtava je bio 118 žena. Podaci pokazuju da je nasilje nad ženama u porastu i da su neophodne sveobuhvatne mere kako bi se stalo na put negativnim tendencijama i nedopustivom činu ugrožavanja života.

Turska je bila potpisnica Istanbulske konvencije Saveta Evrope 2011. godine i prva zemlja koja je ratifikovala ovaj dokument čija primena treba da osigura prevenciju nasilja nad ženama i da se bori protiv svih oblika nasilja, ali se devet godina kasnije povukla iz tog sporazuma, što je rezultiralo revoltom i protestima ženske populacije i organizacija naprednih društvenih grupa.

4. ZAKLJUČAK

Filiz Bingolče kao svestrana autorka koja se bave ženskim pitanjem i problemima sa kojima se žene svakodnevno sreću uspešno naglašava da isti problemi muče žene različitog statusa iz raznih slojeva društva. *Rečnik ženskog žargona* pored svoje lingvističke vrednosti izražava značajan kulturološki aspekt stremeći cilju da predstavi ženu kao biće koje ne prihvata obavezu da bude okovano moralnim normama, već kao biće koje poseduje sposobnost življenja i stvaranja izvan ustaljenih i tradicionalnih pravila. Žargonski jezik je čuvar kulturne baštine skrivene od očiju javnosti, čak i od onih sa kojim se deli dom. Žensko usmeno predanje izražava mnogo više od samog jezika jer se u njemu čuva indentitet pripadnica jedne populacije, psihološko i emotivno stanje njegovih kreatorki i želja da iskažu svoje misli i potrebe bez narušavanja kolektivnog mira i ustaljenih društvenih normi. U zemlji kao što je Turska, gde je patrijarhalni sistem usađen u kolektivnu svest, feminističke borbe ne prestaju ni danas u nadi da će izmeniti neka od tradicionalnih moralnih pravila koja žene ne štite, već ih opterećuju.

Upoređujući dva analizirana dela možemo zaključiti da se rečnik žargona, po prirodi stvari, obraća sloju obrazovanih i samosvesnih pripadnica ženske populacije, dok se tužbalice odnose na tragičnu sudbinu obespravljenih devojaka i žena u pretežno ruralnim sredinama, koje imaju značajno slabiju perspektivu za boljitak imajući u vidu da se sistem vrednosti kojem pripadaju zasniva na duboko ukorenjenoj, nepopustljivoj tradiciji.

Stvarajući u ovakvim uslovima Filiz Bingolče je pokazala značajnu inicijativu da se ženski glas što više čuje i doprinese osvešćivanju okoline. Iako autorka nije lingvista, to nije bila smetnja da sačini rečnik koji je podigao veliku prašinu u javnosti. Pokazala je poznavanje jezika i tematike koju obrađuje, kao i principe praktične upotrebe žargonizama. Govoreći o svom iskustvu prilikom pripreme ovog dela, autorka kaže: „Žargon je tvorevina koja u trenutku kada je najbezazlenija postaje najagresivnija“ (Bingölçe 2001: 3).

Eminentni leksikograf Hulki Aktunç (2001: 3) ističe: „Na stranicama ovog rečnika mogu se videti kreativnost žena i njihove fantazije, kao i način na koji one ismevaju pojave koje ih zaokupljaju“. Konstatacija ovog vrsnog sastavljača dela iz oblasti žargonske leksikografije na najsveobuhvatniji način svedoči o prirodi i vrednosti, ne samo dela Filiz Bingolče koja je svojim radom otkrila jedan skriveni svet, već i o domišljatosti i ekspresivnosti ženskog sveta.

Aktuelnost feminističkog stvaralaštva Filiz Bingölçe ne gubi na svojoj vrednosti ako se zna da je problem femicida društveno zlo koje u određenim sredinama, kako je već objašnjeno, ne jenjava, a njeno pionirsko leksikografsko delo slabo je poznato van granica Turske.

LITERATURA

1. Андрић, Драгослав (2005), *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*, Zepher Book, Београд
2. *Anıt Sayaç* (2008), <http://anitsayac.com/?year=2023> [23. februar 2023.]
3. Aktunç, Hulki (1998), *Büyük Argo Sözlüğü*, YXY, İstanbul
4. Aykut, Ksenija (2011), *Kontrastiranje turskog i srpskog jezika*, Kolor Pres, Lapovo
5. Bingölçe, Filiz (2001), *Kadın Argosu Sözlüğü*, Metis Yayınları, İstanbul
6. Çakır, Serpil (2007), "Feminism and Feminist History-Writing in Turkey: The Discovery of Ottoman Feminism", *Aspasia*, 1, 61-83.
7. Çelikkan, Murat (2002a), "Barbarları Beklerken", *Radikal*, 16 Nisan 2003. <<https://www.metiskitap.com/catalog/text/57678>>. [23. februar 2023.]
8. Çelikkan Murat (2002b), "Sözlüğe Porno Muamelesi", *Radikal*, 13 Temmuz 2002. <<https://www.metiskitap.com/catalog/text/57676>>. [23. februar 2023.]
9. Gündüz, Zuhâl Yeşilyurt (2004), "The Women's Movement in Turkey: From Tanzimat towards European Union Membership", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 9(3), 115-134.
10. Merçil, İpek, Osman Senemoğlu (2014), "The Historical Grounds of the Turkish Women's Movement", *HSS*, vol. III, no. 1, 13-27.
11. Sökmen Semih (2003), "Kadın Argosu Sözlüğü Dava Dosyasından"; dostupno na: <<https://www.metiskitap.com/Catalog/Text/70280>>. [23. februar 2023.]
12. TDK (2011), *Türkçe Sözlük*, 11. baskı, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara
13. Tietze, Andreas (2016-2019), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, Simurg, Ankara
14. Toros, Turna Ezgi (2021), "Yas Değil İSYAN: Öldürülmüş Kadın Ağzı Ağıtlar"; dostupno na: <<https://muziklimevzular.blog/2021/01/03/yas-degil-isyana-oldurulmus-kadin-agzi-agitlar/>> [23. februar 2023.]
15. Türkçe Bilgi (2004) <<https://www.turkcebilgi.com/ag-elime-mor-kinalar-yaktilar>> [23. februar 2023.]

CULTURAL-FEMINIST TENDENCIES IN TURKISH SOCIETY ON THE EXAMPLE OF FILIZ BİNGÖLÇE'S CREATIVITY

Summary:

In Turkish society, feminism in themes of women's emancipation and women's rights began to develop more intensively in literary and artistic creativity in the second half of the 20th century and continues to varying degrees until today. In addition to literary works, sociological studies, and various forms of artistic creativity expressing feminist content, a unique example of a specific female expression appeared in a specialized dictionary of female jargon. The subject of this paper is the lexicographic and literary analysis of social contribution of the author Filiz Bingölçe who devoted a significant part of her work to pointing out the position of Turkish women in a traditional society, which requires them to be humble and obedient wives and mothers, which represents a challenge for new generations of young women who are living in a time of accelerated scientific and technological developments while at the same time trying to find their place as respected individuals in society. Using the method of analyzing the selected corpus of the author's significant work, which consists of the "Dictionary of Feminine Jargon" and "Threnody of Murdered Women", our goal is to present to the scientific public the author's feminist struggle and her contribution to the understanding of the intimate and hidden female being in a traditionally male environment. We can conclude that according to Turkish women, even in the modern era, the constraints of traditions cannot be easily unchained and that the battle for equal existence continues both on a wider social scale and in the individual context of women as individuals.

Keywords: feminism in Turkey; Turkish feminist creativity; women's vocabulary; threnody; cultural elements in the Turkish language and society

Adresa autorice
Author's address

Ksenija Aykut
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
ksenija.aykut@fil.bg.ac.rs